

GOROVE ESZTER

Hiányérzet és otthonosság

SOPOTNIK ZOLTÁN: MOSZKVIC

**Kalligram Kiadó
Budapest, 2016
80 oldal, 2000 Ft**

Moszkvics. Autómárka azoknak, akik még abban az időben születtek, másoknak inkább egy nyelvtörő emléke, és biztos akadnak olyanok is, akiknek egy korszak szimbólumával egyenlő. Annak azonban, aki kortárs költészetet olvas Sopotnik Zoltán legújabb verseskötetét jelenti. A cím pedig nem árul zsákmacskát, a *Moszkvics* szimbólumként egy korszakot, egy kultúrát, egy nyelvet és egy helyet, Kelet-Európát, jelöli.

Kelet-Európát pedig a hiányérzet határozza meg, legalábbis így tűnik a három nyitóvers kezdősoraiból: „Vegyünk fel két tetszőleges pontot / a világban: hogy melyik a kelet-európai, / azt a hiányérzet mondja meg.” Azonban az, hogy a hiányérzet a kelet-európai létezés velejárója-e, vagy az a hely a kelet-európai, ami otthonos és éppen ezért tapadhat hozzá távollét esetén a hiányérzet, nem egyértelmű. Kelet-Európa mint az ismeretlen-ismerős jelenik meg a *Moszkvics* lapjain, ahol a kiszolgáltatottság, a cenzúra, a poloskák, a moszkvicsok és ladák, medvék, börtönök, angyalok és templomok néhol konkrét, máshol igen metaforikus ábrázolása során körvonalazódik a jellegzetes atmoszféra. Az ismerősség és ismeretlenség kettősége elsősorban abból fakad, hogy a vissza-visszatérő elemek nagy részét nem a mai politikai helyzet sajátjainak tekintjük, hanem korábbi, mondhatni lassan történelmi távlatokba helyezkedő tapasztalatok sűrítményéről van szó. Vagy legalábbis szeretnénk ezt hinni. A múlt ugyanis itt lappang, újra-újra feléled, kikerülhetetlen hatása és önismétlő mechanizmusai tűnnek fel minduntalan: „mindenkinek szocialista árnyéka van.” (*Moszkvics*).

A továbbbúzó árnyék, a kétely és a szorongás húsba-vágó tapasztalatáról beszélni azonban nem egyszerű, megszólaltatni azt a költői nyelvet, ami hitelesen szól minderről talán még nehezebb. Sopotnik költészete éppen ezért nem könnyen hozzáférhető, vagy még inkább nem könnyen fogyasztható. A szövegek megkívánják az újra és újra olvasást, az elidőzést, ami azt eredményezi, hogy nem is lehet egyha-

mar átfutni az egyébként felesleges terjengősségbe egyáltalán nem bocsátkozó köteten. A *Moszkvics* következetes és zárt költői nyelve időt kér és igényel, ám pontosan e nyelv működtetésének következménye, hogy a kelet-európai, poszt-szocialista életérzést és atmoszférát megragadó kötet tartózkodni tud a szentenciózus, közhelyes kijelentésektől. A versszövegek nem válnak elcsépelet tanulságok megfogalmazásaivá, sokkal inkább képek, motívumok kapcsolódnak össze a szövegek terében, sokszor töredékesen, asszociatív módon: „A szocialista / mennyezet majd később természetesen / leszakad, de perpillanat még a büntudat, meg / a szegyen. A huszadik század habarcsa. A / háború a spájzban is háború, a stelázsín / meg lejátszhatók a legnagyobb csaták. / A csipkelekvár teteje a párttitkár lehelete / miatt penészes, mondják a szomszédok suttogva.” (*Szocialista mennyezet*). Az idézett részletből az is jól látható az asszociatív montázs-technikán túl, hogy a versnyelv tömör, ugyanakkor a belső rímek gyors egymásutánjai (leszakad – perpillanat – büntudat) megtörik ennek a tömörségnek szikárságát, stílusosan változtatva a vers hangnemén.

Sopotnik költészetében a humor, ironia megkerülhetetlennek látszik, a komoly vagy tragikus hangfekvések minduntalan kizökkennek, akár a versnyelv ritmusából, rímek humorából adódóan, akár annak köszönhetően, hogy mint a fenti példából is látható, a kisszerűség felé mozdulnak a szövegek (spájz, csipkelekvár, párttitkár lehelete). Annál is inkább fontossá válik a humor és a tragédia kettőse, mert úgy tűnik, Kelet-Európa valami ilyesmit jelentene. A *Csúnya-főzelék* például jó elegyét mutatja a humor és tragédia elválaszthatatlanságának. A toloncházban zajló jelenetben a már több országból „kirugdosott” fogolyra ráüvöltenek, hogy kezdjen saját nyelvén imádkozni, ám a fogoly a könyörgő ima helyett imára kulcsolt kézzel ugyan, de „csúnya káromkodásba kezdett”, s a fogolytársak nevetése, és a nevetéstől kicsorduló könnyek rögtön kiteszik a „zárójelet a toloncház körül”. Ez a humor azonban természetesen nagyon messze áll a könnyed, vagy súlytalan humor világától, a kétségbeesés és az abszurdítások, a túlfeszített húr és feketehumor felől érthetőek inkább. Miként az *A dolgok széle* című versben is látható: „mosolyogsz a reggeli kávénál / magadban, vagy magadnak inkább, miért ne mosolyoghatnál / bármikor, akkor is, ha nem illik, akkor is, ha egy tragédia / (Kelet-Európa) kellős közepén állsz, és miért ne / mosolyoghatnál a folyamatos szorongásban, amelynek / olimpiai bajnoka vagy, és a szorongás akár egy őrült / szabó, mindig igazít, de eltúlozza szüntelen:”.

A szorongásból fakadó túlzás szintén olyan eleme a kötetnek, amely mintegy a kelet-európai abszurd létmód leképezésének eszközévé válik, s néha már-már a szürrealitás, vagy néhol groteszk megoldások felé mutat (az sem lényegtelen, hogy Kafka neve is többször előkerül a kötet terében). Egy ember egy szál fát gyökerestül kitépve visz a hátán, a kocsmában megitatja szénsavmentes ásványvízzel, majd elhurcolja a templomig, ahol egy egész padsort farag a facsemetéből (*Porkérget, Kocsmás, Templomfa*). Máskor medvék ugranak le a nyolcadik emelet-ről a Dunába, vagy épp taxiba szállnak, a medve-alakok pedig hol jobban, hol kevésbé érthetőek szimbolikusan (*Medvés, Ideges mancsok, Álmos pad*). E szürrealitások felé nyitó szövegvilágban a poloskák „tévesztésről beszélnek”, ráadásul ezeket a poloskákat a „falu népe” helyezi el a tápétában, a költészet idegen és gyanakvásra okot adó („Megérteni a verseit csak külön kódokkal / lehet, döbbenek rá a második után, megbízóinak / biztos így üzen – a szellemi morze nagyon sok nekik.” *Poloska*). A paranoia, a szorongás túlzásai, a megfoghatatlan és körülírhatatlan félelem túlzásai, az abszurd működésmódok túlzásai montírozódnak egymásra.

Fontos kiemelni azonban azt is, hogy Sopotnik nagyon határozottan számol a hagyománnyal, kötetében egy saját kánon is megrajzolódik, sokszor úgy tűnik fel, hogy a mottó-

ként használt idézetekre írónak válaszként, folytatásként, vagy a továbbgondolás kísérleteként a kötet versei. A kánon fogalmának megemlítése azért is szükséges, mert a kötet legelején egy Szegedy-Maszák Mihály idézettel találkozhatunk, amely a kánon működésmódjáról, az olvasásról mint kánon-tagadásról beszél: „A kánonok lényegéhez tartozik, hogy már megalkotásuk pillanatában érvényüket veszítik. Nélkülük elképzelhetetlen műalkotások megközeleltése, de a megértés egyszersmind a létező kánonok rombolását teszi szükségessé.” A hagyományhoz való fordulás és annak újraértelmezése, újrendezése, vagy bizonyos értelemben felülírása így ugyancsak fontos szervezőelve a *Moszkvics*nak. Ekképpen az is hangsúlyossá válik, hogy a kötetben Orbán Ottó, Kertész Imre, Sziveri János, Kassák Lajos, Hamvas Béla, Lázár Ervin, Csengery Déne, Kondor Béla, Holló András, Mándy Iván, Nagy László, Tar Sándor, Bólya Péter és Borbély Szilárd mottók találhatóak. A szerzők egymásmellé helyezhetőse koránt sem egyértelmű, ilyen módon pedig nagyon személyesnek és önkényesnek tekinthető a kötetben megrajzolódó kánon.

A kánon-vácolás kísérletének azonban az is célja lehet, hogy segítsen annak a költői nyelvnek a kialakításában, amelyből a kelet-európai ember Kelet-Európáról érvényesen, az előzményeket nem feledve, azokhoz kapcsolódva beszélhet. Ennek problematizálása, ami a *Moszkvics* utolsó ciklusában kap szerepet, érthető egyfajta ars poeticus megnyilvánulásként is. Az *Elfogadni egy nyelvet* egységben mindössze négy vers kapott helyet, ám ebből is csak kettő vázolja a nyelv, vagy egy nyelv működésmódjának, egy bizonyos nyelv megtalálásának problematikáját. Sokatmondó, hogy a *Rétegek* című vershez a választott mottó Borbély Szilárd *A Testhez* című kötetéből való, s miként az idézetben Sopotnik versében is „a testi és testen túli jelek” szétválasztásának nehézsége jelenik meg, ezáltal is kimozdítva a nyelv jelentését a pusztán verbális horizontból. Ezzel párhuzamosan azonban a névadás, a körülöttünk lévő világ neveivel való leírásával, mint a legősibb, bibliai motívumként is megjelenő kulturális gyakorlattal is szembesít: „minden kis négyzetnek / próbálok nevet adni, szavakat találni / hozzájuk, rendezgetni, akár egy profán / kirakós darabkát”. A szavakat ezek alapján tehát találni kell, sokkal inkább rájuk kell lelni (és itt lehet fontos a hagyomány), semmint megalkotni. Vagy miként a *Központi fa* című darab mondja, el kell fogadni egy nyelvet, ám ezzel együtt feltűnik a meghaladás, a túllépés lehetősége is („túllépni a beszéden, túl / a szokásos formákon”). A nyelv elfogadása azonban mintha egy bizonyos kultúra elfogadását is jelentené egyben, a *Tüskék* című szöveg ugyanis már nem a nyelv sajátjátá tételéről, hanem az élettér, a hely – talán Kelet-Európa – elfogadásáról beszél: „Elfogadni egy helyet, ráírni, hogy város, / beleírni, hogy az enyém, a nyelvét tanulni, / úgysem lesz teljesen az, nem is lehet, csak / seb, csak karmolás, ami vérzik, beleakadni, / akár egy látomásba, tüskéi ravasz nyomot / hagynak, felszállni egy villamosra [...] érvényes bérletem / van, mégis működik bennem a büntudat, ez a hely / működteti” (*Tüskék*).

Kelet-Európa a bűn és büntudat helye, a szorongás és kétely helye, a túlzások és abszurdítások helye, mindennapi dédelgetett paranoiáink helye. Ahol *Moszkvics*okat ugyan már nem sűrűn látunk az utakon, de visszük tovább a *Moszkvics*-korszak örökségeit, rendületlenül. Sopotnik Zoltán szövegei által, ha önmagunkra nem is feltétlenül, de társadalmunkra ismerünk, biztonságosan eligazodunk a kötet terében azzal együtt is, hogy nem mindig egyszerű a szövegek befogadása. A nyelvet, ami a hagyományból és annak újraírásából született ismerni véljük, s a helyen, ami félelmeinket és büntudatunkat működésben tartja, otthonosan mozgunk. Akkor is, ha ültünk még *Moszkvics*ban, akkor is, ha nem.